

research a set of theoretical methods was used: analysis, synthesis, generalization of normative-legal documents and literature. Different approaches to defining the essence of professional mobility are analyzed, which is considered as: a change of professional activity, place of work; change of style and content of professional activity in accordance with the new situation, new requirements for work within a certain profession. The relevance of the formation of professional mobility in special educators is substantiated. It is due to the multifaceted character of the profession, constant changes, innovations in the education system, introduction of distance learning, the need for professional development, etc. A holistic approach to the problem of forming the mobility of special educators provides two ways to solve it. The first direction is formation of professional mobility of future special educators in the process of professional training. At the stage of professional training, special attention should be paid to the formation of mobility of future professionals for successful implementation in professional activities. The second direction is the formation of professional mobility of special educators in the process of methodological work in order to improve the level of qualification and professional competence. The factors influencing formation of professional mobility of special educators are identified, in particular: socio-economic global processes, crises; modernization of education in Ukraine and the world; active development and introduction of information technologies in education; the level of professional knowledge, skills and abilities of the specialist; awareness of the content, essence of their profession, professional responsibilities; self-assessment of professional activity; professional motivation aimed at improving professional skills, self-development, etc. The promising area of research is the development and testing of the content and methods support for the formation of professional mobility of special educators.

Key words: mobility, professional mobility, special educators, professional activity.

УДК 37.018.4-056.313

Вікторія Коваленко

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
ORCID ID 0000-0002-7792-4653

Наталія Туренко

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
ORCID ID 0000-0002-2201-197X
DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/065-077

ГУРТКОВА РОБОТА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядається проблема соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями шкільного віку в гуртковій роботі закладів позашкільної освіти. Процес соціального становлення особистості в гуртковій роботі закладів позашкільної освіти здійснюється в таких сферах, як діяльність, спілкування, самопізнання й усвідомлення свого «Я». Проаналізовано функції закладів позашкільної освіти, обґрунтовано доцільність залучення дітей із інтелектуальними порушеннями до гурткової роботи відповідно до їх вікових, модально-специфічних закономірностей розвитку, потенційних можливостей та потреб на різних стадіях, етапах соціалізації та напрямів позашкільної освіти.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, соціалізація, соціальна компетентність, напрями позашкільної освіти, заклад позашкільної освіти, гурткова робота.

Постановка проблеми. Активний рух вітчизняної системи освіти дітей з особливими освітніми потребами до європейського простору передбачає посилення її гуманістичної спрямованості, пріоритету формування в учнів не лише системи знань, умінь, навичок, але й соціального становлення, розвитку інтересів, здібностей, потреб і можливостей у самореалізації, тобто їх соціалізації. Особливо актуальною є проблема соціалізації дітей із інтелектуальними порушеннями, їх різнопланової підготовки до повноцінного існування в соціумі в контексті «ідеї незалежного життя» (Татьянчикова, 2020, с. 6). Важливу роль у розв'язанні зазначеної проблеми відіграє позашкільна освіта як соціальний інститут їх виховання та розвитку, невід'ємна частина корекційного освітньо-виховного простору, що сприяє формуванню особистості дитини, вихованню соціально значущих якостей, формуванню ціннісних, моральних орієнтирів (Литовченко, 2015, с. 133).

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням сутності, структури процесу соціалізації особистості займалися І. В. Андрєєнкова, І. Д. Бех, Б. З. Вульфів, В. М. Гурова, Е. Дюркгейм, О. Л. Кононко, С. М. Іконнікова, Л. Н. Коган, І.С. Кон, Дж. Коулме, І. П. Лямцев, В. Т. Лісовський, А. В. Мудрик, В. В. Москаленко, Т. Парсонс, Н. Таллмен та ін. Вплив соціального середовища на розвиток особистості дитини розкрито в працях В. Г. Бочарової, А. В. Мудрика, А. Я. Найна, В. Д. Семенова та ін. Установлено, що соціалізація є результатом взаємодії трьох основних факторів: соціального виховання; біологічних якостей індивіда; особистого досвіду (особистої, індивідуальної діяльності) (Соболева, 2019).

Дослідженням проблеми соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями займалися Л. І. Аксьонова, І. М. Бгажнокова, В. І. Бондар, Ю. О. Бистрова, А. М. Висоцька, В. В. Засенко, А. Й. Капська, С. В. Кульбіда, Н. О. Макачук, Н. Л. Коломінський, Т. В. Скрипник, І. В. Татьяначикова, О. М. Таранченко, О. П. Хохліна та ін. Фундаментальне дослідження процесу соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального закладу освіти здійснено І. В. Татьяначиковою, науковцем розроблено та апробовано систему корекційно-виховної роботи (організаційних форм, методів, змісту) у спеціальній школі відповідно до сутності соціалізації, її стадій, предмета впливу, показників результативності, особливостей розвитку та соціалізації цих дітей. Особливості процесу соціального виховання дітей із інтелектуальними порушеннями як керованої та контрольованої частини процесу соціалізації відображено в дослідженнях

О. М. Вержиховської, О. В. Гаврилова, І. В. Гладченко, А. М. Висоцької, А. Г. Обухівської, В. М. Синьова та ін.; психологічної адаптації В. В. Ерніязової, Н. Л. Коломінського, О. В. Мамічевої, О. І. Проскурняк та ін.; професійно-трудової соціалізації В. І. Бондаря, В. В. Золотоверх, А. М. Висоцької, Г. М. Дульнева, Г. М. Мерсіянової, О. П. Хохліної та ін. Окремі питання використання ресурсів позашкільної освіти як чинника соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями відображено в працях В. А. Карнаухова, О. В. Литовченко, М. О. Супруна, Б. А. Прусс, В. Я. Шевченко. Незважаючи на те, що соціалізація як міждисциплінарне поняття широко застосовується як у теорії, так і на практиці (педагогіка, психологія, етнографія, філософія, корекційна педагогіка, спеціальна психологія), наукові знання в цьому аспекті використовуються фрагментарно, відсутня наступність, не визначена специфіка процесу соціалізації особистості в різних освітніх установах, не забезпечений комплексний підхід, що узагальнює й систематизує наявний теоретичний і практичний потенціал під час виявлення і реалізації педагогічних умов успішної соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в системі гурткової роботи закладу позашкільної освіти.

Мета статті: теоретично обґрунтувати модель забезпечення соціалізації дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями в гуртковій роботі напрямів позашкільної освіти відповідно до стадій соціалізації, особливостей соціалізації дітей на цих стадіях та ресурсів різних напрямів позашкільної освіти.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; систематизація та узагальнення теоретичних підходів до розв'язання проблеми соціалізації в умовах гурткової роботи в позашкільній освіті, визначення змісту ключових понять; теоретичне моделювання для створення гіпотетичної моделі забезпечення соціалізації учнів на різних її стадіях.

Виклад основного матеріалу. Позашкільна освіта здійснюється диференційовано відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей вихованців, учнів і слухачів із урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я в різноманітних організаційних формах, однією з яких є гурткова робота (*Закон України «Про позашкільну освіту»*, 2020). Заняття в гуртках сприяють формуванню практичних умінь і навичок, виявленню здібностей, самовизначенню та самореалізації особистості через залучення її до колективної роботи. Гурткова робота в закладі позашкільної освіти поряд із навчальною функцією (надання різноманітних освітніх послуг) реалізовує і соціально-педагогічну, що полягає

у створенні умов для набуття особистістю соціальних знань, соціально значущих умінь і навичок, соціального досвіду, необхідного для її позитивної соціалізації (І. Д. Бех, Г. Г. Ващенко, О. Л. Кононко, Г. С. Костюк, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинський, А. С. Макаренко та ін.). Перша функція, на думку О. Є. Лебедева, може виступати засобом професійного самовизначення, але найбільш важливий аспект її реалізації полягає у сприянні гармонійному розвитку особистості, у тому числі й корекції певних її порушень; друга функція передбачає освітньо-культурний розвиток особистості, прилучення її до загальнолюдських і національних цінностей, сприяння становленню особистості як індивідуальності з притаманними їй потребами, інтересами, здібностями; розвитку її здатності до самопізнання, самовиховання (Лебедев, 2000, с. 55). Результат реалізації цієї функції також розглядається як результат соціального виховання, як цілеспрямованої та організованої форми процесу соціалізації особистості (Москаленко, 2013, с. 105). Ці дві функції виконуються з позиції педагогіки розвитку, для якої пріоритетом є особистість, її ціннісні орієнтації, пізнавальні, фізичні, інтелектуальні, творчі здібності, а не лише певний обсяг знань, навичок і вмінь. Досягненню цих функцій сприяє залучення дітей до гурткової роботи певного напрямку позашкільної освіти, а саме: художньо-естетичного, мистецького, туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного, науково-технічного, дослідницько-експериментального, фізкультурно-спортивного, військово-патріотичного, бібліотечно-бібліографічного, соціально-реабілітаційного, оздоровчого або гуманітарного.

О. В. Литовченко та ін. зазначають, що гуртки кожного напрямку позашкільної освіти мають власні особливості щодо реалізації виховних завдань. Розглянемо їх більш детально. Гуртки художньо-естетичного напрямку мають значні можливості для художньо-естетичного виховання особистості, формування її естетичної культури, національно-культурних і загальнолюдських цінностей тощо; мистецькі гуртки забезпечують набуття здобувачами освіти спеціальних мистецьких виконавських компетентностей у процесі активної мистецької діяльності.

Особливості гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку полягають у залученні вихованців до вивчення історії рідного краю та довкілля, здійснення патріотичного виховання, виховання громадянських якостей особистості.

Станції юних натуралістів, еколого-натуралістичні гуртки вирішують значущі завдання з формування екологічної свідомості, виховання екологічної культури дітей та молоді, формування знань, навичок у галузях сільського господарства: квітництво, лісництво, садівництво, грибовництво, бджільництво та ін.

Гуртки науково-технічного напрямку позашкільної освіти мають унікальні можливості не лише для розвитку технічного мислення, конструкторських умінь і здібностей, але також для виховання цінності праці, сприяють усвідомленому вибору професії.

Різнострамовані творчі об'єднання гуманітарного напрямку позашкільної освіти спрямовані на задоволення інтересів і потреб особистості у творчій самореалізації, сприяють набуттю допрофесійних знань і вмінь, становленню соціально-значущих якостей особистості тощо (Вербицький та ін., 2012, с. 57).

Дослідницько-експериментальні гуртки сприяють залученню учнів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку й підтримки юних талантів та обдарувань.

Особливістю фізкультурно-спортивних гуртків є забезпечення розвитку фізичних здібностей учнів, створення необхідних умов для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, набуття навичок здорового способу життя.

У військово-патріотичних гуртках забезпечується належний рівень підготовки учнів до військової служби, виховання патріотичних почуттів та громадянської відповідальності.

Бібліотечно-бібліографічні гуртки спрямовані на поглиблення пізнавальних інтересів вихованців, учнів і слухачів, підвищення їх інформаційної культури, набуття навичок і вмінь орієнтуватися у зростаючому потоці інформації; гуртки соціально-реабілітаційного напрямку покликані створювати ситуацію для соціального становлення та розвитку інтересів, здібностей, нахилів, потреб у самореалізації, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності.

Гуртки оздоровчого напрямку забезпечують необхідні умови для змістовного відпочинку та передбачають оволодіння учнями знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення, набуття і закріплення навичок, зміцнення особистого здоров'я і формування гігієнічної культури особистості (*Закон України «Про позашкільну освіту»*, 2020).

Аналіз змісту напрямів гурткової роботи щодо можливостей залучення школярів із інтелектуальними порушеннями дозволяє констатувати, що таких дітей не доцільно залучати до гуртків науково-технічного, дослідницько-експериментального, військово-патріотичного та бібліотечно-бібліографічного напрямків позашкільної освіти. Це пояснюється наявністю у

школярів недоліків замикаючої функції кори головного мозку, суттєвих порушень пізнавальної сфери та аналітико-синтетичної діяльності зокрема (Синьов та ін., 2008), а також тим, що створити «ситуацію успіху» на цих гурткових заняттях, яка є необхідною умовою успішного засвоєння знань, умінь, навичок та позитивного соціального досвіду, практично неможливо, адже творчо-пошукова та дослідницька діяльності є недоступними для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Створення сприятливих умов для соціалізації дітей із інтелектуальними порушеннями доцільно розглядати як один із актуальних напрямів реалізації соціально-педагогічного потенціалу гурткової роботи позашкільної освіти. Тож, розглянемо умовну модель залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до гурткової роботи позашкільної освіти. У даному дослідженні використане класичне для теорії пізнання визначення моделі, надане В. А. Штоффом: «Модель – це подумки уявлена або матеріально реалізована система, яка, відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його заміщати так, що її вивчення дасть нам нову інформацію про цей об'єкт» (Штофф, 1966, с. 19).

Розглядаючи основні характеристики моделі соціалізації в гуртковій роботі школярів із інтелектуальними порушеннями, ми відзначаємо, що її сутність складається в поєднанні пристосування (адаптації) та відособлення (індивідуалізації) особистості на різних її стадіях в умовах конкретного гуртка закладу позашкільної освіти. Процес соціального становлення особистості в гуртковій роботі здійснюється в таких сферах, як діяльність, спілкування, самопізнання й усвідомлення свого «Я». У діяльності дитина освоює все нові і нові її види, що передбачає орієнтування в системі зв'язків, властивих кожному виду діяльності і між її різними видами. Спілкування як сфера соціалізації дитини нерозривно пов'язана з діяльністю. Самопізнання особистості передбачає становлення в людині образу «Я». Соціальний розвиток визначається кумулятивністю, це означає, що результат розвитку попередньої стадії, трансформуючись, включається в наступну і детермінує хід її розвитку. Саме тому, для запобігання виникнення порушень соціалізації дітей необхідно провести пропедевтичну, корекційно-профілактичну роботу, визначити завдання соціального виховного впливу гурткової роботи на кожній стадії.

Розглянемо більш детально стадії соціалізації та можливості залучення дітей із інтелектуальними порушеннями до гурткової роботи різних напрямів позашкільної освіти відповідно до класифікації Л. Д. Столяренко (Столяренко, 2001). Кожній стадії соціалізації притаманно виділення ключового чинника, який визначає процес розвитку на цій стадії.

В. В. Москаленко вказує, що всі люди, незалежно від індивідуальних особливостей, проходять кожну зі стадій розвитку, не пропускаючи і не забігаючи вперед (Москаленко, 2013, с. 273). Означене вказує на можливість аналізу процесу соціалізації дітей із інтелектуальними порушеннями, спираючись на класифікацію стадій соціалізації дітей з нормотиповим розвитком Л. Д. Столяренко.

На першій стадії соціалізації (розглядаємо молодший шкільний вік) – адаптації (соціальної), провідним стає формування соціальної позиції школяра з провідною навчальною діяльністю та соціальною адаптацією до нової соціальної ситуації (Божович, 1995). Дітям молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями властиві патологічна інертність, зниження інтересу до оточення, або практична його відсутність. Спостерігається зниження емоційної чутливості, здатності до емоційного наслідування, слабка реакція на все нове (О. А. Єкжанова, В. Є. Коваленко, О. А. Стребелева та ін.). І. В. Татьяначикова зазначає, що в молодшому шкільному віці більшість дітей (50 %) мають низький рівень соціалізації, що характеризуються незадовільним загальним самопочуттям, низькою навчальною активністю й високим рівнем тривожності, агресивності та конфліктності, у них домінує пригнічене емоційне тло (Татьянчикова, 2020). Ураховуючи вищезазначені модально-специфічні особливості соціалізації молодших школярів із інтелектуальними порушеннями на стадії адаптації, вважаємо доцільним залучати їх до гурткової роботи соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти. Пріоритетними завданнями діяльності гуртків соціально-реабілітаційного напрямку для дітей із інтелектуальними порушеннями на стадії адаптації (соціальної) є: формування уявлень про власну особистість; розвиток соціально-моральної активності шляхом розвитку різних форм поведінки та діяльності, засвоєння моральних норм, прийнятих у соціумі; формування соціально-адаптаційних навичок перебування в колективі та комунікативних умінь на основі використання вербальних та невербальних засобів спілкування; розвиток емоційної сфери на основі формування уявлень про позитивні якості особистості; культури спілкування з однолітками та дорослими; виховання позитивного ставлення до оточуючих людей; розвиток прагнення до спілкування; оволодіння соціально прийнятними і схвалюваними формами поведінки та діяльності.

На другій стадії соціалізації (середній шкільний вік) – індивідуалізації, періоді активного розвитку самосвідомості, більшості дітей із інтелектуальними порушеннями (78,33 %) властиві емоційні переживання, пов'язані з уявленнями про себе. Вони емоційно переживають свій стан,

намагаються завоювати повагу й довіру оточуючих, можлива поява депресивного стану. У чверті учнів спостерігаються порушення самооцінки. Недостатня самоповага зумовлює недостатній рівень соціальних домагань підлітків. Частині учнів властива псевдокомпенсаторно завищена самооцінка, яка притаманна підліткам, які мають проблеми в навчанні та поведінці (Татьянчикова, 2020, с. 25). Ураховуючи вищезазначені модально-специфічні особливості соціалізації дітей із інтелектуальними порушеннями, значущість та сенситивність цього періоду для формування самосвідомості, ціннісних орієнтацій, вважаємо за доцільне на стадії індивідуалізації залучати учнів до гурткової роботи художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти. У гуртковій роботі здійснюватиметься корекційно-педагогічний вплив на розвиток самосвідомості дитини з інтелектуальними порушеннями через формування її національної самосвідомості. Національна самосвідомість – це усвідомлення кожною людиною себе як представника певної нації, носія національної культури, історії, яка формується у процесі вивчення народознавства. Так, Г. Н. Федорченко зазначає, що через формування самосвідомості та національної свідомості зокрема, можна прискорити соціалізацію молоді, її самоідентифікацію, усвідомлення себе як громадянина. Засвоєння, зберігання й розвиток дітьми традицій і звичаїв своїх предків є важливим засобом зміцнення національної самосвідомості (Федорченко, 2016, с. 383). Л. М. Маєвська з цього приводу висловлюється так: «...пізнавши себе – пізнаєш іншого; не збагнувши себе – не збагнеш іншого; вивчаючи животоки буття свого роду-народу – ти пізнаєш закутки власної душі...» (Маєвська, 2007, с. 6-7).

Пріоритетними завданнями діяльності гуртків художньо-естетичного напрямку для дітей із інтелектуальними порушеннями на стадії індивідуалізації є: вивчення історії та традицій власної сім'ї, культури народу, що проживають у регіоні, країні; ідентифікація власної особистості, заснована на внесенні в зміст етнокультурного виховання знань про людину й суспільство; корекція морально-етичних норм; формування в дітей шанобливого ставлення до оточуючих, повагу до народних звичаїв; удосконалення навичок культури спілкування; формування навичок мовного етикету; сприяння здобуттю учнями знань, умінь та навичок оволодіння майстерністю народного мистецтва шляхом інтеграції навчальних дисциплін (освоєння декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з вивченням пісень, музики, традицій, обрядів тощо); навчання планування та контролю трудового процесу; виховання адекватної самооцінки на основі аналізу результативності власної діяльності в гуртковій роботі.

Важливим засобом гармонізації процесу соціалізації на стадії ідентифікації вважаємо залучення школярів із інтелектуальними порушеннями до участі у виставках та конкурсах, які організовувалися в закладах позашкільної освіти та за їхніми межами. Це дозволяє виховати в дітей з інтелектуальними порушеннями віру у власні сили, наполегливість, також ці форми позашкільної роботи дають можливість для педагогічної корекції пізнавальних інтересів підлітків.

На третій стадії соціалізації (старший шкільний вік) – інтеграції, особливого значення набуває можливість дитини реалізувати власні здібності, нахили. І. В. Татьянчикова вказує, що на цій стадії більшість дітей із інтелектуальними порушеннями мають суттєві труднощі з організацією власного дозвілля, визначенням свого місця в колективі однолітків відповідно до власних індивідуальних здібностей (Татьянчикова, 2020). Ураховуючи вищезазначені модально-специфічні особливості соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, значущість та сенситивність цього періоду для формування уявлень про соціальні ролі, розвитку соціально-психологічних якостей, необхідних для функціонування в соціальній групі, усвідомлення власних можливостей та здібностей із вимогами професій, якими вони хотіли б опанувати (Бистрова, 2013), вважаємо за доцільне залучати цих дітей у старшому шкільному віці до гуртків еколого-натуралістичного напрямку. У гуртковій роботі еколого-натуралістичного напрямку створюється середовище для саморозвитку, самореалізації, соціалізації та професійного самовизначення вихованців. З урахуванням потенційних можливостей дітей із інтелектуальними порушеннями вони мають можливість ознайомлюватися з особливостями професій діяльності флориста, фітодизайнера, фермера, садівника, лісника, тваринника, птахівника, скотаря, пакувальника, які є доступними для них (Бистрова, 2011, с. 31), відвідуючи гуртки «Юні рослинники», «Юні садівники», «Юні квітникарі», «Юні зоологи», «Юні акваріумісти» тощо. Відвідуючи гуртки еколого-натуралістичного профілю діти старшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями поповнюють та розширюють свої знання про природу, її багатства, ознайомлюються з різними галузями сільськогосподарського виробництва, різноманітними професіями. Учні отримують відомості з природознавства, екології, ботаніки, землеробства, ґрунтознавства, лісництва, медицини тощо. Діти залучаються до догляду за рослинами та тваринами, природоохоронної діяльності, здійснюється формування оцінних суджень про роль природи в житті людини, виховання гуманного та відповідального ставлення до живої природи.

У гуртковій роботі на цій стадії дуже важливо створити «ситуацію успіху» для розвитку якостей та можливостей дітей, сприяти виконанню дітьми різноманітних соціальних ролей, необхідних для функціонування в соціальній групі, надати знання про професії та навчити співставляти свої індивідуальні особливості і можливості з вимогами до обраної (певної) професії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз відповідних аспектів дає змогу зробити висновки про спрямованість позашкільної освіти України на формування соціальних якостей особистості, набуття соціальних знань, соціального досвіду. Ефективність процесу соціалізації особистості в гуртковій роботі закладів позашкільної освіти визначається розвитком інтегрального критерію соціальної компетентності особистості, що включає в себе соціальну адаптованість, соціальну автономізацію й соціальну активність, яка розглядається як готовність до соціальних дій у сфері соціальних стосунків і спрямовану на соціально значуще перетворення оточуючого середовища, самостійність і результативність дій. Досягти покращення процесу соціалізації та розвитку соціальної компетентності школярів із інтелектуальними порушеннями дозволяє соціальне виховання в гуртковій роботі, яке передбачає наступність корекційно-педагогічного впливу та врахування модально-специфічних закономірностей розвитку на стадіях соціалізації: адаптації (у гуртках соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти), індивідуалізації (у гуртках художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти) та інтеграції (у гуртках еколого-натуралістичного напрямку) з урахуванням схильностей, потенційних можливостей та потреб дітей із інтелектуальними порушеннями на різних стадіях соціалізації у шкільному віці. У подальшому плануємо розробити авторські програми гуртів соціально-реабілітаційного, художньо-естетичного та еколого-натуралістичного напрямків позашкільної освіти для дітей із інтелектуальними порушеннями на етапах соціальної адаптації, індивідуалізації та соціальної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабинская, П. (2003). *Практический курс методики преподавания иностранных языков*. Минск: Тетра-Системс (Babinskaia, P. (2003). *Practical course of teaching methods of foreign languages*. Minsk: Tetra-Systems).
- Бистрова, Ю. О. (2011). Готовність до вибору професії та професійної діяльності розумово відсталих учнів як компонент професійно-трудової соціалізації. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, XVII. Частина 2. Серія: соціально-педагогічна, 25-31* (Bystrova, Yu. O. (2011). Readiness to choose a profession and professional activity of mentally retarded students as a component of vocational socialization. *Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, XVII. Part 2. Series: Socio-pedagogical, 25-31*).

- Божович, Л. И. (1995). *Проблемы формирования личности: избранные психологические труды*. Москва: Ин-т практической психологии. (Bozhovych, L. I. (1995). *Problems of personality formation: selected psychological works*. Moscow: Institute of Practical Psychology).
- Вербицький, В. В., Бондар, Л. М., Корнієнко, А. В. та ін. (2015). *Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей*. Харків: «Друкарня Мадрид» (Verbytskyi, V.V., Bondar, L. M., Korniienko, A. V. and others. (2015). *Formation of basic competences in pupils of out-of-school education institutions*. Kharkiv: Madrid Printing House).
- Дополнительное образование детей* (2000). Москва: ВЛАДОС (*Additional education for children* (2000). Moscow: VLADOS).
- Закирова, В. Г., Камалова, Л. А. (2014). Социализация младшего школьника как педагогическая проблема. *Начальная школа сегодня: проблемы социализации, 1 (1)*, 4-11 (Zakirova, V. G., Kamalova, L. A. (2014). Socialization of a primary school student as a pedagogical problem. *Primary School Today: Socialization Challenges, 1 (1)*, 4-11).
- Карнаухов, В. А. (2003). *Педагогические условия социализации личности в учреждении дополнительного образования детей* (автореф. дис. ... к-та пед. наук 13.00.01). Ульяновск (Karnaukhov, V. A. (2003). *Pedagogical conditions of socialization of a personality in an institution of additional education for children* (DSc thesis abstract). Ulianovsk).
- Литовченко, Е. В. (2013). Социально-реабилитационное направление внешкольного образования Украины: состояние и перспективы программного обеспечения. *Дополнительное образование детей в изменяющемся мире: перспективы развития востребованности, привлекательности, результативности, 51-57* (Litovchenko, Ye. V. (2013). Social and rehabilitation direction of out-of-school education in Ukraine: state and prospects of software. *Additional education for children in a changing world: prospects for the development of demand, attractiveness, and efficiency, 51-57*).
- Маєвська, Л. М. (2007). *Етнокультурне виховання*. Житомир: ЖДУ (Maievska, L. M. (2007). *Ethnocultural education*. Zhytomyr: ZhDU).
- Москаленко, В. В. (2013). *Соціалізація особистості*. Київ: Фенікс (Moskalenko, V. V. (2013). *Socialization of personality*. Kyiv: Phoenix).
- Синьов, В. М., Матвеева, М. П., Хохліна, О. П. (2008). *Психологія розумово відсталої дитини*. Київ: Знання (Syniov, V. M., Matvieieva, M. P., Khokhlina, O. P. (2008). *Psychology of a mentally retarded child*. Kyiv).
- Соболева, С. (2019). Роль соціально-гуманітарної підготовки в процесі соціалізації студентів у сучасних умовах українського суспільства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 1 (85)*, 83-94 (Soboleva, S. (2019). The role of social and humanitarian training in the process of socialization of students in modern conditions of Ukrainian society. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 1 (85)*, 83-94).
- Татьянчикова, І. В. (2020). *Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: поради педагогам та батькам, які виховують дитину з особливими освітніми потребами*. Слов'янськ (Tatianchykova, I. V. (2020). *Socialization of a child with special educational needs: advice for teachers and parents raising a child with special educational needs*. Sloviansk: Matorin Publishing House).
- Федорченко, Г. М. (2016). Формування національної самосвідомості учнів засобами фольклору. *Молодий вчений, 5 (32)*, 383-386 (Fedorchenko, G. M. (2016).

Formation of national self-consciousness of students by means of folklore. *Young scientist*, 5 (32), 383-386).

Штофф, В. А. (1966). Моделирование и философия. Ленинград: Наука (Shtoff, V. A. (1966). *Modeling and Philosophy*. Leningrad: Nauka).

РЕЗЮМЕ

Коваленко Виктория, Туренко Наталья. Кружковая работа как средство социализации детей с интеллектуальными нарушениями.

В статье рассматривается проблема социализации детей с интеллектуальными нарушениями школьного возраста в кружковой работе учреждений дополнительного образования. Цель статьи: теоретически обосновать модель обеспечения социализации детей школьного возраста с интеллектуальными нарушениями в кружковой работе дополнительного образования. Использовались следующие методы исследования: анализ общей и специальной психолого-педагогической литературы по проблеме исследования; систематизация и обобщение теоретических подходов к решению проблемы социализации; теоретическое моделирование для создания гипотетической модели обеспечения социализации учащихся на разных ее стадиях. Установлено, что оптимизировать процесс социализации и развития социальной компетентности школьников с интеллектуальными нарушениями позволяет социальное воспитание в кружковой работе, которое предусматривает преимущество коррекционно-педагогического воздействия и учета модально-специфических закономерностей развития на стадиях социализации: адаптации (в кружках социально-реабилитационного направления), индивидуализации (в кружках художественно-эстетического направления) и интеграции (в кружках эколого-натуралистического направления) с учетом склонностей, потенциальных возможностей и потребностей детей с интеллектуальными нарушениями на различных стадиях социализации в школьном возрасте.

Ключевые слова: дети с интеллектуальными нарушениями, социализация, социальная компетентность, направления внешкольного образования, учреждение внешкольного образования, кружковая работа.

SUMMARY

Kovalenko Viktoriia, Turenko Nataliia. Hobby group work as a means of socialization of children with intellectual disabilities.

The article deals with the problem of school age children with intellectual disabilities' socialization in the hobby group work of institutions of additional education. The purpose of the article: to substantiate theoretically a model of ensuring the socialization of school-age children with intellectual disabilities in the hobby group work of additional education. The following research methods were used: analysis of general and special psychological and pedagogical literature on the research problem; systematization and generalization of theoretical approaches to solving the problem of socialization; theoretical modeling to create a hypothetical model of ensuring socialization of students at its different stages in the system of hobby group work.

Based on the structure of the socialization process, we believe that the process of socialization of children with intellectual disabilities in hobby group work should include, first, a cognitive focus, aimed at assimilation of the knowledge system of a certain direction of extracurricular work, the social relations' norms; a communicative orientation, focused on the ability to build relationships, self-realization in activities, taking into account the direction of additional education; emotional orientation necessary to express the attitude towards oneself as a subject of activity, towards one's own activity and other people as subjects of

joint activity. It has been established that social education in circle work, which provides for the continuity of correctional and pedagogical influence and taking into account modal-specific patterns of development at the stages of socialization, allows to optimize the process of socialization and development of schoolchildren with intellectual disabilities' social competence: adaptation (in hobby groups of social and rehabilitation direction), individualization (in hobby groups of artistic and aesthetic direction) and integration (in hobby group of ecological and naturalistic direction), taking into account the children with intellectual disabilities' inclinations, potential capabilities and needs at various stages of socialization at school age.

Key words: children with intellectual disabilities, socialization, social competence, directions of out-of-school education, out-of-school education institution, hobby group work.

UDC 376-065.2/.3"195/201"

Larysa Kozibroda

Lviv Polytechnic National University

ORCID ID 0000-0001-8232-425X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/077-085

SEMANTIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC DEFINITION "CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS"

The article aims at investigation of approaches towards the scientific definition of notion "children with special needs". The semantic analysis of scientific notions of "needs", "special educational needs", have revealed the essence and content of approaches of researchers to the interpretation of the notion "children with special educational needs"; information about inclusion and inclusive approach in the context of socialization has been systemized. It has been proved, that the notion "people with special educational needs" can be applied to those children, who need extra additional recourses in the process of being educated. This notion includes a great variety of children (gifted children, children with mental and physical disabilities, physically challenged children, homeless children, orphans).

Key words: needs, special needs, special educational needs, children with special educational needs, inclusion, inclusive approach, socialization, semantic analysis.

Introduction. Modern development of Ukrainian society presupposes active measures in the process of neglecting social inequality and reducing social stratification. Currently, the issue of ensuring the active socialization of people with special educational needs in secondary educational establishments is one of the current importance. Schoolchildren with special educational needs often witness some elements of discrimination, segregation, and stigmatization. It should be noted that despite all the innovations, socialization of this category of children with special educational needs is often only declarative, since they continue to have limited social contacts, and they are not able to obtain qualitative education.

The search of effective solutions to increase the quality of socialization of students with special educational needs in secondary education institutions, in our view, seems to be quite promising having been based on the study of historical